

УДК 316. 442

Є. В. Сірий, д. соціол. н., професор

**СТРУКТУРОВАНА КАРТИНА СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ
В УКРАЇНІ У ВІДОБРАЖЕННІ ФОКУС-ГРУПОВОГО ІНТЕРВ'Ю
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНКРЕТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)**

Анотація. В аспекті дослідження соціальної напруженості постає завдання вияву нових її чинників, механізмів, і вирішення епистемологічних проблем в контексті побудови методики її дослідження. З метою вияву та аналізу проблемних, не досліджуваних сторін та «вузлів» соціальної напруженості у ракурсі наукової проблеми було використано якісні методи опитування, які спрямовані на вивчення суб'єктивних факторів, причин, мотивів та потреб, ключових вузлів її проявлення в екстраполяції їх уточнення, нюансування та інсценування. Матеріали статті відображають результати проведеної серії фокус-групових інтерв'ю за суспільно-політичною тематикою (соціальна напруженість в Україні) ГО «Агенція суспільно-політичних досліджень...» в рамках держбюджетної науково-дослідної теми «Методика моніторингу стану та відмінностей соціальної напруженості в регіонах України», НДР №16БФ017-01, ф-ту соціології КНУ ім. Тараса Шевченка.

Ключові слова: фокус-групове інтерв'ю; епистемологічний ресурс; діагностика; соціальна напруженість; протестний потенціал.

Є. В. Сирій, д. социол. н., профессор

**СТРУКТУРИРОВАННАЯ КАРТИНА СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ
В УКРАИНЕ В ОТОБРАЖЕНИИ ФОКУС-ГРУПОВОГО ИНТЕРВЬЮ
(ПО МАТЕРИАЛАМ КОНКРЕТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ)**

Аннотация. В аспекте исследования социальной напряженности, ставится задача выявления новых ее факторов, механизмов и решения эпистемологических проблем в контексте построения методики ее исследования. С целью выявления и анализа проблемных, недоисследованных сторон и «узлов» социальной напряженности в ракурсе научной проблемы были использованы качественные методы опроса, направленные на изучение субъективных факторов, причин, мотивов и потребностей, ключевых узлов проявления социальной напряженности в экстраполяции их уточнении, нюансировки и инсценировки. Материалы статьи отражают результаты проведенной серии фокус-групповых интервью по общественно-политической тематике (социальная напряженность в Украине) ООО «Агентство общественно-политических исследований...» в рамках госбюджетной научно-исследовательской темы «Методика мониторинга состояния и различий социальной напряженности в регионах Украины», НИР №16БФ017-01, ф-та социологии КНУ им. Тараса Шевченка.

Ключевые слова: фокус-групповое интервью; эпистемологический ресурс; диагностика; социальная напряженность; протестный потенциал.

E. V. Siriy, Doctor of Sociological Sciences,
Professor**STRUCTURED PICTURE OF SOCIAL TENSION IN UKRAINE
IN DISPLAYING FOCUS-GROUP INTERVIEW
(ON MATERIALS OF SPECIFIC RESEARCH)**

Urgency of the research. In the aspect of the study of social tension, appear new tasks to identify new factors, mechanisms, and solving epistemological problems in the context of constructing a methodology for its study.

Target setting: detection of key nodes in the manifestation of the social tension (ST).

Actual scientific researches and issues analysis. An analysis of recent studies and publications points to the constant and dynamic variability of ST, which requires a multi-level survey.

Uninvestigated parts of general matters defining, research objective. *The discovery and analysis of problematic, unexplored parts and "nodes" in the structure of social tension in the aspect of the scientific problem is the key to constructing a cognitive-interpretative model of social tension. For this purpose, qualitative survey methods were used to study subjective factors, to interpret the general picture of social tension, to describe and study the psychographic features of audience, to model the behavior and reasons, motives and needs, carrying out an analytical review of the key units of social tension in the extrapolation of their refinement, nuances and staging.*

The research objective: *the diagnostics, refinement, nuance and staging of key units of the manifestation of ST for obtaining new applied and methodological information concerning ST.*

The statement of basic materials. *The materials of the article reflect the results of a series of focus-group interviews on socio-political topics (social tension in Ukraine) PO "Agency for Socio-Political Studies ..." within the framework of the state budget research theme "Methodology for monitoring the state and differences of social tension in the regions of Ukraine", Research Work No.16BF017-01, department of sociology of National Taras Shevchenko University.*

Conclusions. *The results of the research allow us to identify new cognitive resources in constructing a method for measuring social tension.*

Keywords: *focus-group interview; gnoseological resource; diagnostics; social tension; protest potential.*

DOI 10.25140/2412-1185-2017-2(10)-79-87

Актуальність теми дослідження. Дослідження соціальної напруженості та імовірності протестів належить до «затребуваних» практикою соціологічних вимірів. Приймаючи це до уваги, попередньо, завданням соціологічної науки постає вияв нових чинників, механізмів соціальної напруженості, а відтак і вирішення гносеологічних проблем в аспекті теорії, методології та методики її дослідження. Проблемних, недосліджуваних сторін чи «вузлів» у структурі соціальної напруженості немало, а точніше – це система мінливих взаємодіючих компонентів її механізму. А тому їх вияв та аналіз є компонентом вирішення **наукової проблеми**, ключем до побудови пізнавально-інтерпретативної моделі соціальної напруженості, що і виявляє дослідницьку **мету**. Досліджуючи її, соціологія застосовує різні методи та способи її фіксації та аналізу. Будь-який метод чи спосіб збору соціологічної інформації мають як свої переваги (універсальність методу опитування безперечно), так і недоліки, або, скоріше межі гносеологічних можливостей. Кількісні методи опитування в окремих аспектах поступаються якісним. Спрямовані на вивчення суб'єктивних факторів, окремих процесів, якісні методи вирішують задачі інтерпретації соціального явища, його загальної картини. Методи якісного аналізу дозволяють описувати психографічні особливості досліджуваної аудиторії, моделі поведінки і причини, а також отримувати від респондентів глибшу інформацію, що дає уявлення про приховані мотиви та їх базові потреби.

У методологічному дослідженні соціальної напруженості, для інформаційного забезпечення, цілком раціональним і прийнятним, з точки зору пізнавального ресурсу у руслі нашого дослідження (держбюджетна науково-дослідна тема «Методика моніторингу стану та відмінностей соціальної напруженості в регіонах України», ТЗ НДР №16БФ017-01, ф-ту соціології КНУ ім. Тараса Шевченка) є використання фокусованого групового інтерв'ю, що дозволяє здійснити аналітичний огляд ключових вузлів проявлення СН в екстраполяції їх уточнення, нюансування та інсценування. Метою та **основними завданням** даного дослідження було:

- діагностика, уточнення, нюансування та інсценування ключових вузлів проявлення СН (уточнення, нюансування припущень, оцінок в рамках попередніх проведених досліджень);
- отримання нової прикладної інформації стосовно предмету дослідження (СН) (вияв, ієрархізація факторів посилення соціальної напруженості, особливостей становлення та розвитку конфліктних ситуацій);
- модифікація, синтез та апробація інструментально-вимірювальних засобів щодо СН та інше.

У першій декаді березня 2016 р. у п'яти містах України (м. Львів, м. Миколаїв, м. Київ, м. Житомир, м. Харків), що представляли відповідно кілька регіональних «кущів» («захід», «центр», «південь», «схід») «Агенцією суспільно-політичних досліджень...» була організована і проведена серія фокус-групових інтерв'ю за суспільно-політичною тематикою, частина питань якої стосува-

лася характеристики та особливості соціальної напруженості в Україні. За наданим інструментарієм, відповідно до висунутих вимог, відбір респондентів у всіх групах ґрунтувався на загальних та окремих критеріях. Методологічною особливістю відбору учасників груп була орієнтація на громадян, котрі небайдужі до долі своєї країни, приймають участь у виборах, характеризуються активною громадянською позицією, критично ставляться до сьогоденної проблемної ситуації в Україні. Відбір учасників здійснювався перш за все за цією ознакою, а також за ознаками віку, статі та з урахуванням культурно-освітніх та професійних чинників, з дотримання паритетності в гендерному аспекті з розподілом груп на три вікові категорії (18-34 роки, 35-54 роки, 55 років і старші), різних верств населення, з різним рівнем освіти, матеріального становища та зайнятості. Надамо заключний описово-аналітичний опис результатів даного дослідження в актуалізації початку 2016 року, у розрізі поставлених завдань.

Актуальні проблеми українців. Оцінюючи актуальну ситуацію, практично всі респонденти (заданих регіонів), серед головних проблем найчастіше називають відсутність перемир'я, проблеми соціально-економічного характеру, функціонування комунального господарства, корупцію, інколи екологічні проблеми. Дані проблеми, на їх думку, або взагалі не вирішуються, або ж вирішуються точково.

Аналіз результатів інтерв'ю дозволив виділити наступні найбільш загальні для всіх вікових категорій населення проблеми (за рангами):

1. Високі тарифи на енергоносії (газ, електрика); робота житлово-комунальних служб; війна і мобілізація; безробіття (недостатня кількість робочих місць для молоді);
2. Корупція; рівень охорони здоров'я
3. Стан доріг, транспортні проблеми; напружена психологічна атмосфера в місті.
4. Екологічні проблеми; хаотична забудова.

Ці проблеми однаковою мірою є дотичними до всіх вікових категорій, однак для молоді актуалізовані проблеми мобілізації в АТО і пошуку сенсу життя. Більш детально опишемо зміст перерахованих проблем «очима респондентів».

Однією із головних проблем майже всі респонденти всіх регіонів (особливостей тут не виявлено) називають високий рівень і необґрунтованість тарифів на послуги житлово-комунальних підприємств («*Комунальні платежі не виправдано високі*»). Особливо болісно це сприймають пенсіонери (старша вікова категорія), котрі сильно обмежені у додаткових джерелах доходів («*Нові тарифи забиратимуть і вже забирають пенсію*»). Однак, як видається, ця проблема торкається однаковою мірою всіх: і молоді, котрій стає проблематичним знімати житло, і представникам середньої вікової категорії, для яких урізається «залишковий» бюджет. Підвищення тарифів реально «вдаряє по кишені», і це людей сильно напружує, обурює, і в подальшому страшисть людей («*Що далі буде, це катастрофа*»). Серед іншого, частина респондентів обертають увагу на невідповідність якості послуг їх ціні («*За що платити?*»).

Так звана «війна» (АТО) – це «друга» за величиною, за оцінкою опитуваних проблема. Слід відзначити, що тема війни на Сході, хоча й залишається актуальною, проте можна констатувати, що відійшла певною мірою на другорядний план (порівняно із даними фокус-груп, які були проведені іншими центрами у 2015 р.). Війна як один з страхів, з'являлася під час обговорення не відразу, а після низки висловлювань на інші теми, що може говорити про те, що респонденти вже звикли якщо не до ситуації на Сході, то до самого слова «війна». Найбільшою загрозою для себе респонденти вважають поширення військових дій із Донеччини на решту території країни. Однак, страх війни є радше теоретичним, і певною мірою «віддаленим», хоча кожен регіон по своєму «відчуває» її «близькість»: львів'яни – у контексті упередженості мобілізації; миколаївців та харків'ян турбує близькість окупаційних військ і призов на військову службу. Найгостріше проблема війни і можливої прийдешньої мобілізації хвилює жителів найбільш старших та наймолодших верств населення. При згадці загрози війни акцент робиться не тільки на загрозі життю, але і на неможливості поступального економічного розвитку в умовах військових дій.

Респонденти у висловах актуалізують питання зростання безробіття, у якого можна виділити декілька причин. Перш за все, проблема та страх безробіття, бідності, залишитися без засобів до існування, страх економічного краху («...коли не буде за що купувати продукти харчування, товари першої необхідності, платити за комунальні послуги...») є на сьогодні дуже реальним, відчутним і займає визначальне місце у структурі психологічних страхів майже всіх респондентів. Крім того, хвилює занепад промисловості унаслідок розриву торгових зв'язків з підприємств-

вами, що знаходяться на території Російської Федерації, притоку біженців, що займають вільні робочі місця. Є характерним і те, що стурбованість відсутністю робочих місць для молодого покоління, що покидає стіни вищих учбових закладів («Після вузів молоді важко знайти роботу»), частіше демонструють респонденти середнього і старшого віку. З притоком біженців, і у зв'язку з ситуацією, респондентам здається, що занепад промисловості все-таки відчувається («Замовлень стало менше у підприємств»). Тому, найбільш болючим та актуальним питанням на сьогоднішній день є працевлаштування.

Корупція, як відзначають респонденти, також, на даний момент проявляється практично у всіх найбільш важливих сферах життєдіяльності – освітніх (дитячі сади і школи), медичних (поліклініки, лікарні) установах. Найбільшу увагу цьому питанню приділяють представники старшого і молодшого поколінь («Дитину в садок не встиг записати, а тобі вже говорять суму, яку треба принести», «Побори в школах високі»). Відзначається погана ситуація в державних медичних закладах («Є проблема охорони здоров'я в нашому місті, де без грошей не полікують», «Включають «добродійні фонди», потрібно заплатити, вимагають гроші, це соромно», «Недосвідчені фахівці»). Тому, на думку респондентів, «хворіти» є високим матеріальним ризиком.

Корупція розглядається як частина існуючої системи, але не головна причина її кризи. Молодь більшою мірою розглядає як головну причину корупції особисту вигоду хабародавців, решта вікових груп – взаємовигідність цього процесу.

Всі групи респондентів відзначали проблеми транспорту, та пов'язані з ним роботу транспортних комунікацій («Дорогі дуже погані»). Велика кількість снігу застала зненацька водіїв і актуалізувало необхідність самостійного рішення проблем, без допомоги з боку житлово-комунальних служб». Респонденти у всіх групах відзначають технічне погіршення транспортного парку. Пломки, що почастишали, у зв'язку з поганими погодними умовами приводять до збільшення інтервалу міського транспорту.

Список власне міських проблем у всіх групах виявився досить типовим. Перша трійка проблем у всіх групах була однаковою: *дороги, освітлення, сміття*. Більш старші учасники більше уваги приділяли *тарифами і субсидіях*. Середня група частіше апелювала до *економічних* проблем, а також відсутність виразної і доступною для розуміння мешканців *стратегії розвитку* міста. Серед чинників, що заважають розвитку свої міст були вказані структури, які постачають електроенергію та газ, мережі аптек, окремі комунальні підприємства (водоканал і підприємства, що займається вивезенням сміття), а також депутати, які «займаються» землею.

Причини бідності, винуватці проблем та бідності. Головною причиною бідності всі респонденти називали неефективну державу, владу. Причому, на їх думку, винуватцем є саме центральна влада, котра створила законодавчу базу для зростання бідності («знищення» бізнесу, податковий кодекс, ціни на енергоносії). Інший чинник - корупція у владі. У всіх групах акцентувалася увага, що кожна нова влада керувала менш ефективно, чим попередня («*Винні міністри і самі депутати, які крадуть гроші*»), Міністерство економіки («*Не розвивається нічого, все тягнеться із-за кордону*»), Верховна Рада («*Яка призначає мінімальну заробітну плату*», «*Не дають розвитку малого бізнесу*»). У цьому сенсі навіть попередній президент В.Янукович і його команда іноді позиціонувалися у позитивнішому аспекті (м. Миколаїв, м. Харків). Причому більшість говорить про зміну влади як про якийсь ізольований процес, і лише окремі респонденти вважають, що змінюватися потрібно самому, що від вибору народу залежить якість керівництва

Ідея *рейтингу ворогів* не викликала однозначного розуміння і ентузіазму у групах. Певною негативною популярністю користувалися: «Олігархи», «Політики» і «Самі люди». Однаковою мірою винуватців проблем людей вважають як владу (не персоніфіковано, а у загальному вигляді – центральну і місцеву), так і самих себе, людей («*Самі люди винні. Надіятися та сподіватися на владу, на державу – це неправильний спосіб мислення*»).

Якщо говорити про рейтинг «ворогів» простих людей, то він виглядає таким чином: «*Центральна виконавча влада*» «*Депутати ВРУ*», «*Депутати місцевих рад*», «*Чиновники місцевого рівня – всі, хто має відношення до земельних питань, держпідприємств, керівники комунальних служб*», «*Медики-корупціонери*». Крім того, на думання респондентів, що у основі їх проблем «локального» місцевого характеру, та розвитку міста зокрема, є існування таких монополій, як: «*монополія комунальних служб (ЖЕКів)*», «*монополізм енергетичних, газопостачальних компаній*», «*монополізм транспортників*», і певною мірою «монополія залізничників», що

створює вкрай проблематичним поїздки по Україні. Також поодинокі згадувались «*монополія на владу*», «*монополія на інформацію*», «*медицина*» (державна), «*монополія кумівства*».

Проблема напруження психологічної атмосфери у місті частково пов'язана з проблемою війни і миру, але виділяється респондентами окремо. Психологічна атмосфера оцінюється як «напружена» не тільки у представлених регіонах (особливо у східних - м. Харків, та південних - м. Миколаїв) регіонах), але і по всій Україні. Цьому сприяє як відносна близькість військових дій, так і загроза мобілізації, яка найбільш хвилює молоде покоління («*Періодично «мінуються» вокзали, метро, і це різко знижує і комфортність в місті також*»).

Рейтинг соціальних страхів. Сприйняття сучасної соціально-економічної та політичної ситуації в країні відбувається виключно через призму негативних відтінків. Респонденти відчувають страхи, які в основному пов'язані з фінансово-економічними (голод, безробіття, втрата житла, бідність) та питання особистої безпеки (війна, нові жертви, насилля, а також злочинність, хвороби). Головними лейтмотивами сьогоdnішнього світобачення є проблеми: війни, зuboжіння, подальшого посилювання економічних проблем, економічної кризи в країні (падіння курсу гривні, стрімке зростання цін, підвищення тарифів на комунальні послуги), гіперінфляції, підвищення цін, безробіття, зростання злочинності, відсутності перспектив для дітей і внуків. У суспільних настроях переважають невпевненість у завтрашньому дні, страх за майбутнє, безпорадність, страх перед новим підвищенням цін, страх відповідальності, страх втрати статусу, щоб не стати гіршими, ніж ми є, розчарування і зневіра.

Серед головних психологічних страхів, які мають на сьогодні місце, превалює страх війни, який тягне за собою і низку усіх інших проблем – хаос, голод, розруха, нові жертви, насилля, («*Війна - це найстрашніше, а вона вже тягне за собою і голод і втрату роботи і все*»). Страх, який посідає другу місце – це бідність, безробіття, економічна неспроможність громадян елементарно купувати їжу, платити за комунальні послуги. Причому, страх війни є все ж радше теоретичним, хоча й вимальовується у свідомості як величезний загрозовий страх, проте є не настільки реальним і дещо віддаленим (західні центральні регіони), тоді як страх залишитися без засобів до існування є на сьогодні дуже реальним і відчутним. Тому можна сказати, що в дійсності останній посідає сьогодні найбільш важливе місце у структурі психологічних страхів опитаних («*Боязнь економічної ситуації, бо якщо долар перевалити за 50 грн., то нам вже й війни ніякої не треба, ми почнемо без неї гинути.*», «*Боязнь економічного краху, коли буде збільшення цін, зростання комунальних тарифів до рівня зарплат*»).

Серед інших страхів, які були озвучені окремими учасниками груп були такі:

1. «Страх втратити роботу»,
2. «Страх подальшого падіння курсу гривні»,
3. «Страх нового Майдану» («Я боюся третього Майдану, бо стан геополітичний сьогодні такий, що 3-й Майдан він неминуче призведе до 3-ї світової війни»),
4. «Страх втратити житло» через неможливість сплачувати комунальні платежі («Комунальне рабство це страшно, якщо зроблять комунальну реформу і введуть принципи, що діють в Росії, то той, хто не платитиме, відразу позбудеться житла», «У мене знайомий в Латвії бачив своїми очима як за несплату комунальних послуг, приїхала поліція і через вікно просто викидувала всі речі, разом з дитячими іграшками. Ось вам і Латвія».
5. «Побоювання втратити територіальну цілісність України» («Для мене найжахливіше, якщо Україна перестане існувати у сенсі, що ці території стануть чийсь іншими».

Молодше покоління частіше відзначали страхи фінансово-економічного характеру, а респонденти старшого покоління найбільше бояться війни, та зокрема, розгортання військових дій на своїй території. Необхідно відмітити те, що говорячи про найбільші страхи, респонденти часто вживали поняття «невизначеності» та «нестабільності».

Оцінка діяльності влади, довіра та очікування. Рівень довіри до влади традиційно залишається низьким у всіх регіонах (міжрегіональних особливостей не виявлено). У настроях майже всіх учасників груп фіксується надзвичайно високий рівень невдоволення роботою чинної влади («*До цієї влади у мене немає ніякої довіри, тому що все що відбувалося після Майдану, і після волевиявлення людей – цим скористалася олігархічна влада і вони привласнили собі владу в цій країні*»). Це пов'язано, на думку респондентів, із загальним погіршенням рівня життя, невірними надіями та регулярними корупційними скандалами (тодішня влада, на чолі із Президентом П. Порошенком та прем'єр-міністром А. Яценюком).

Головними аргументами таких негативних оцінок є за словами респондентів наступні:

- нечесність, неправдивість дій влади;
- невиконання обіцянок і пунктів програми, декларованих і Президентом і прем'єром коли прийшли до влади після Майдану («У мене була спочатку довіра»);
- цілеспрямовані дії влади на знищення української нації;
- різке падіння життєвого рівня населення на тлі збагачення тихий, хто при владі;
- девальвація національної валюти;
- непрофесійна кадрова політика чинної влади.
- До не виправданих сподівань стосовно нинішньої влади респонденти віднесли:
- боротьба із корупцією – корупція не лише не подолана, а «розквітла із новою силою»
- закінчення АТО;
- відміна пенсійної реформи, яка була прийнята за часів президента В. Януковича.

У світлі змін після Євромайдану респонденти-харків'яни частково розділялися за ставленням до громадських активістів. Саме формулювання «Революція Гідності» не викликає відгуку у харків'ян, частина яких демонструють негатив до них як порушників правопорядку і хуліганів. Вони готові називати Євромайдан швидше переворотом, але ні в якому разі не розглядають його як правильний, єдиний можливий вихід із тодішньої ситуації.

Коли йдеться про довіру до місцевої влади то вона є вищою ніж до центральної. В цілому очікування від міської влади не виправдались, але і на неї великих надій і не покладали. Представники старшого покоління, значно критичніше оцінюють її зусилля, чим молодь. Хоча частина респондентів (як правило, представники середньої вікової групи) у своїх міркуваннях акцентували на передчасність такого критичного оцінювання, зазначивши, що ще рано говорити про задоволення очікувань від місцевої влади, оскільки часу після виборів пройшло зовсім небагато («Хоч помічається, що вирішуються окремі питання, однак покращення немає»). Більш оптимістичнішими у цьому питанні були представники старшого покоління, які, все ж помічають деякі позитивні зрушення у роботі місцевої влади, або чекають на них.

Тому, в цілому (на відміну від киян та львів'ян) харків'яни не проявляють готовності підтримати нові радикальні виступи активістів, брати участь у реформуванні влади, в обговоренні реформ, тому що вже розчарувалися в подібних практиках, як неефективних.

Негативні очікування щодо майбутнього, постійне зниження рівня життя пропорційно знижують рівень довіри до діючої системи влади. У результаті зводиться нанівець уся дієвість реформ, що нею впроваджуються, яка б вона не була.

Щодо у обговоренні проблем міста, то більш старше покоління висловлювалися про готовність брати участь але досить поверхово, не впевнено. Бурхливого ажіотажу ця пропозиція не викликала.

Протестні настрої і ступінь радикалізму. Наявність протестних настроїв населення країни відзначають всі респонденти. Протестний потенціал населення розцінюється як високий, спричинений невдоволенням діями влади та негативного сприйняття ситуації в країні («Ще декілька підвищень цін и терпець у людей увірветься», «Народ вже на межі», «Народ втомився від негативу, від тиску злиднів, бездіяльності і байдужості влади до проблем людей»). Передусім, це пов'язують з війною, атмосферою невизначеності та відсутністю позитивних змін, на які сподівались громадяни: не відбулось оновлення влади, не продумані реформи, не ліквідовано корупційні схеми. Переважна більшість респондентів, не залежно від вікової категорії погоджуються з тим, що нинішня соціально-політична та економічна ситуація в країні загрожує черговим вибухом та новим Майданом.

Всі учасники декларують бажання відстоювати свої права і вважають, що можливість висловити невдоволення є важливою рисою людини, що себе поважає. Респонденти (всіх регіонів) і самі готові брати участь в різних акціях (в тому числі і в обговореннях), але тільки в мирних («Головне, щоб до нас прислухалися». Мирні акції підтримуються повністю, а от збройні – ні («Це вже страшно»). Рівень конфліктного потенціалу суспільства респонденти оцінюють скоріше як високий, але більш на вербальному рівні, чи на рівні окремих груп («Хоча всі обурюються, всі все не влаштовує, однак всі мовчать, і ніхто нічого не робить»).

Можливість протестів змінити ситуацію, виходячи з досвіду майданів, оцінюється також не однозначно. Загалом, представники старшого покоління демонструють готовність висловлювати своє ставлення, швидше за допомогою голосування, і усвідомлює власну пасивність («пригаду-

ються веселі лихі 90-ті, коли були багатомісячні невиплати зарплат, злидні абсолютна, без просвіту, але не було ніяких «Майданів», виступів», однак, молодь більш схильна вірити в дієвість масових виступів («Все залежить від масовості»). Складеність ситуації в країні щодо нагальності проведення позачергових виборів в основному оцінена на рівні 1-2 балів (з пропонуваних 5). При цьому молодь оцінює ймовірність збройного протесту на «4» з «5» (за 5-ою шкалою), а представники старшого покоління ухильно висловлюються про участь у протестах та контрдій влади.

Більш оптимістично та прагматично настроєні представники західних (м. Львів) та центральних (менше) (м. Київ, м. Житомир) регіонів, однак представники південно-східних (м. Миколаїв, м. Харків) регіонів більш песимістично настроєні, вважаючи протести такого роду безглуздими. Можливість третього Майдану сприймається ними негативно, але припускають таку ймовірність.

Особиста участь у протестах залежить від особистого попадання в загрозливу ситуацію – на кшталт різкого і надмірного зниження рівня життя, появи небезпеки для близьких («Ми не знаємо, на що ми здатні, дивлячись наскільки сильно нас дістануть»).

Проте, ймовірна готовність брати участь в акціях протесту у недалекому майбутньому висловились дещо більше респондентів. На їх думку, ситуація сьогодні є настільки складною, що подальше зростання цін і відповідно зниження купівельної спроможності, призведе до соціального вибуху. Чим молодшими є респонденти тим частіше вони готові протестувати і брати участь у радикальних акціях.

Таблиця 1

Готовність брати участь в акціях протесту та радикальних протестних діях:

Молодша група	Середня група	Старша група
Підтримка різних акцій протесту ~ 90%	Підтримка різних акцій протесту ~ 70%	Підтримка різних акцій протесту ~ 50%
Радикальні акції (дії) ~ 40%	Радикальні акції (дії) ~ 30%	Радикальні акції (дії) ~ 15%

Варто відзначити, що респондентів старшого покоління мотивує до участі у протестах економічна проблематика, середнього покоління – політична (зокрема перевантаження скомпрометованої влади), а молодь поєднує ці два мотиви і готова протестувати навіть без віри в позитивний результат.

Ті, хто висловилися про готовність брати участь у протестних акціях, однак, це робитимуть здебільшого не з політичних мотивів. Причиною масових протестів можуть стати тільки вимоги підвищення рівня життя: збільшення зарплат, пенсій, зменшення тарифів на комунальні послуги. («Це просто знущання», «Я готовий, але заради роботи, сім'ї; Якщо колектив підприємства буде готовий піти, я піду разом з усіма» «Протестував, якби мене влаштувала мета і сенс усього заходу, ...але тільки щоб не силовим методом»). В м. Миколаєві, з цього приводу не вийдуть «на вулицю», ні за «рятівників», ні за «нових», тим більше, за старих політиків. Їх не хвилюють мовні та зовнішньополітичні питання. «Голодний бунт» - ось їх формат участі в акціях протесту. Болючі теми, що змусять до радикальних дій: заради дітей; корупція та безвідповідальність влади, соціальні виплати.

Заради досягнення політичних цілей в певною мірою готові підтримати акції в основному львів'яни та кияни; у харків'ян простежувався інший характер спрямованості політичних мотивацій через інше сприйняття Майдану.

Таблиця 2

Мотивація участі в акціях протесту

Молодша група:	Середня група:	Старша група:
- зменшення тарифів,	- перезавантаження влади;	- зниження тарифів;
- зниження курсу долара;	- за краще майбутнє дітей.	- підняття пенсій та зарплат;
- підвищення рівня життя та зарплат;		- соціальний захист;
- гарантії працевлаштування;		- запинити зростання цін;
- нові «обличчя» у владі.		- подолання корупції;
		- владу до відповідальності.

«III Майдан». Думка, щодо імовірності організації громадянами III-го «Майдану» є різною. Майже всі учасники молодшої і старшої груп м. Львова відзначили, що новому Майдану бути. При цьому молодь налаштована дуже радикально (*«Або закон, або якийсь привід до дії має зрушити цей кризовий хаос», «Майдан буде, і буде він дуже швидкий і кровопролитний»*). Миколаївці також такої можливості не виключають (*«Думаю, що Майдан буде», «Невиконання владою своїх зобов'язань сильно обурює простий люд та демобілізованих з АТО, котрі можуть силовим методом вимагати те, що їм обіцяли»*). Разом з тим, львів'яни та кияни роблять наголос на відсутності сильних «справжніх» політичних лідерів, за якими пішли люди, які змогли б підняти народ, а без нього нового «Майдану» на їх думку очікувати не слід (*«Найдеться лідер, то він підніме; сам народ не підніметься», «Якби був такий лідер справжній, якому довіряєш, то я б пішла на акції протесту», «На те все потрібні кошти»*).

Ідея радикально необхідного Євромайдану викликає негативну реакцію серед харків'ян всіх віків, і у зв'язку з цим негатив цивільних активістів і неприйняття політиків з Майдану. Жодного з нових молодих політиків, що існують сьогодні, респонденти не пов'язують з Євромайданом, вважаючи, що нових людей в політиці так і не з'явилося.

Респонденти відзначили, що зовсім відкидати таку можливість нового Майдану не варто з кількох причин (м. Львів, м. Київ, м. Миколаїв): 1. Враховуючи високий рівень негативних настроїв громадян (*«Втома терпіння», «Ситі по горло обіцянками влади»*), такий сценарій є цілком реальним. 2. Новий Майдан можуть організувати бійці АТО, серед яких наростає невдоволення діями влади, матеріальним забезпеченням армії тощо. 3. При теперішній ситуації імовірно знайдуться певні політичні сили, що фінансово посприяють організації третього «Майдану», і яким це буде вигідно. Однак, більшість учасників груп відчувають занепокоєння і страх перед новим «Майданом». Кияни бояться нового кровопролиття, розрухи у центрі міста, обтяжливість відбудови та прибирання, приводу порушення територіальної цілісності України, яка може втратити інші міста та регіони на сході чи півдні країни.

Респонденти сходилися на думці, що «Майдан» - це не єдина форма протесту. Він спершу позиціонує себе, як мирна демонстрація, однак, як свідчить практика, може перерости у збройне повстання (*«Вогнепальної зброї в руках зараз більш ніж достатньо»*). Загалом швидше йдеться про акції протестів локального характеру, які можуть виникнути ситуативно у регіонах.

Підіймалося питання не/готовності участі в акціях протесту та її причин. Хоча більша половина учасників опитування (більше м. Львів, м. Київ, менше інші регіони) готові вже сьогодні вийти на вулиці і взяти участь в тих чи інших формах громадської непокорності та висловлення недовіри владі. Однак, як засвідчують респонденти, вони готові лише до участі у легальних, (дозволенних законом) акціях і не припускають можливості до участі у радикальних діях зі зброєю, або захоплення будівель. Не вважаючи на відсутнє невдоволення діючим станом речей, лише одиниці підтримують в даний момент діючі акції протесту, і то в переважній більшості підтримка швидше моральна а ніж матеріальна чи особиста дієва. Лише кілька респондентів зі всіх опитаних висловили бажання поїхати на акцію до Києва на 19-20 лютого 2016 року; ще частина засвідчила свою моральну готовність підтримати протестні акції учасників АТО; молодша вікова категорія згадала акцію з блокуванням фур на в'їзді в Україну, яку вони теж морально підтримують. Для середньої вікової категорії характерні поміркованіші погляди, менш емоційне сприйняття і ширше бачення ситуації.

Окрема частина опитуваних (близько 1/3 киян, 1/2 львів'ян, миколаївців, 2/3 харків'ян, житомирців) займають пасивну позицію щодо участі у тих чи інших заходах протесту проти чинної влади. Вони **не збираються** особисто брати участь в акціях (*«Не бачимо у цьому сенс», «В цій країні від мене нічого не залежить, принаймні, я нічого не вирішую», «У нас такий менталітет країни або народу, що у нас просто так нічого ніхто не робить»*). Їх головними аргументами виступають:

- невіра в такі заходи, котрі зможуть щось змінити та вплинути на діяльність влади (*«Не стане краще від наших кроків, це тільки втрата часу»*);
- страх того, що акції протесту можуть вилитися у збройне протистояння (*«Зараз стільки зброї у людей, що будь-яка мирна «заворуха» так просто і мирно не пройде»*).
- страх та побоювання, що влада почне розправу із протестувальниками;
- впевненість, що покращення життя можливе не через акції протесту, а через більш раціональні форми взаємодії із владою (громадські організації, громадські зібрання, слухання тощо).

Однією з форм мирного протесту проти дій чинної влади деякі учасники груп пропонували організацію страйку відносно сплати комунальних тарифів (*«Якби всі люди не платили за опалення і світло, це була б «чудова» протестна акція»*).

Молодь вирізняється більш прагматичним та раціональним підходом до даного питання: певні учасники груп більш скептично ставляться до будь-яких формальних форм громадського протесту, відзначаючи, що загалом готові до співпраці, однак, якби були б впевнені, що від таких обговорень буде конкретний результат. Молодь готова взяти участь через акції непокори у протистоянні поколінь політиків: залучаючись на сторону «нових» молодих, і відсторонення «старих» (Житомир, Львів, Київ). Але прагнення молодого покоління вплинути на ситуацію і взяти участь у «відсуненні» старих політичних сил обмежується страхом фізичної розправи, соціальних санкцій (наприклад, звільнення) і подальшого погіршення ситуації (м. Харків). У свою чергу, респонденти середньої і літньої вікової категорії неохоче висловлювались на цю тему.

Молодь не виключає протесту і у вигляді масової міграції на ПМЖ в інші країни (м. Житомир, м. Львів): *«Це може бути «тихий» вибух у вигляді відтоку за кордон. Перспективні люди у різних галузях так само «тихо» можуть виїхати за кордон на ПМЖ»*.

Висновки. Результати проведеного опитування дозволили виявити чимало проблемних розв'язок у вибудові сценарію розвитку соціальної напруженості. Зокрема, це виявляється в такому. Щоб стати детермінантою соціального конфлікту, соціальні проблеми повинні отримати специфічну форму соціальних ризиків. Інтегруючим у формуванні соціальної напруженості та імовірнісних протестних акцій є не тільки характеристика становища самого респондента, а відповідні місцеві регіональні умови проживання. Негативне світобачення породжує з одного боку пасивність і зниження громадянської активності людей, які вже не мають бажання йти голосувати, брати участь у будь-яких заходах та акціях, бажання «закритися» від усього світу (позиція біля 1/3 учасників груп); а з іншого, навпаки підсилює рівень радикальних та протестних настроїв (позиція 2/3 учасників груп). Порівняння палітри чинників соціальної напруженості та імовірності протестних акцій засвідчує відсутність прямої кореляції, тому і декларовані респондентом наміри, у більшості випадків можуть і не втілитися у реальних діях – в цьому є низка причин.

Надійшла 29.10.2017

Бібліографічний опис для цитування:

Сірий, Є. В. Структурована картина соціальної напруженості в Україні у відображенні фокус-групового інтерв'ю (за матеріалами конкретних досліджень) / Є. В. Сірий // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2017. - № 2 (10). - С. 79-87.